

Het landschap:
van **draagkracht** tot **draagvlak**

west-vlaanderen
de gedreven provincie

Van een sectorale naar een geïntegreerde benadering van ruimtelijke planning met het landschap als leidraad

Vandaag bevinden we ons wereldwijd op een ecologisch en economisch kantelmoment. Om het slopend gebruik van grondstoffen, de verkwisting van ruimte en het verdwijnen van de biodiversiteit tegen te gaan moeten nieuwe ideeën en concepten worden gegenereerd. Gefragmenteerde sectorale benaderingen geven vaak onvoldoende antwoord op de snelle evoluties van vandaag. Een geïntegreerde ruimtelijke aanpak op basis van een landschappelijke visie daarentegen biedt heel wat mogelijkheden om initiatieven met een materiële neerslag op mekaar af te stemmen, rekening houdend

met de bestaande ruimtelijke draagkracht en het lokale maatschappelijke draagvlak.

Zo'n benadering kan een belangrijke steun betekenen en een kader bieden om grote, complexe, tijdelijke projecten, zoals de 100-jarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog in goede banen te leiden...

De hiernavolgende tekst is niet af maar leeft. U kunt het gerust als een discussietekst beschouwen.

Wat het beleidskader voor u kan doen...

Deze nota wil aantonen dat een integrale aanpak van ruimtelijke planning het meest gediend is met een landschappelijke benadering. Ze stelt een breed inzetbare methode voor, met name een 'beleidskader' dat bij uitstek geschikt is voor gebieden die onder verstedelijkingsdruk staan en waar zwakke functies als erfgoed, natuur, open ruimte, met verdwijning of onherstelbare schade worden bedreigd.

Het beleidskader is inzetbaar bij het uitwerken van ruimtelijke visies en projecten, zowel thematisch als

gebiedsgericht. Telkens gaat het over een bestuurlijke activiteit gericht op een uitvoerende of organisatorische taak voor het behoud, de inrichting en de ontwikkeling van de leefruimte. Die activiteiten van de overheden kunnen worden aangevuld of bijgestaan door die van particuliere actoren. Dergelijke activiteiten behoren vaak al tot de taken die door besturen worden opgenomen. In het beleidskader worden ze samengebracht om ze op elkaar af stemmen, zodat ze elkaar versterken.

Binnen het beleidskader onderscheiden we zeven verschillende activiteiten: beschrijven, afwegen, plannen, beheren, bewaken, betrekken en initiëren.

Binnen het beleidskader kunnen ze vrij onafhankelijk van elkaar functioneren.

Ruimtelijke planning landschappelijk benaderen

In de ruimtelijke planning en in de stedenbouw wordt nog overwegend gedacht vanuit de cartografie en het hiërarchisch overzicht, vanuit het top-down idee van 'het plan' en 'de kaart'. Het standpunt van de individuele ruimtegebruiker wordt meestal over het hoofd gezien. Deze planmatige aanpak leidt bijna steeds tot een nevenschikking van activiteiten zonder onderlinge band. Om deze nefaste nevenschikking tegen te gaan

wordt dan als oplossing functievermenging voorgesteld maar meestal ontbreekt het principe om die vermenging te realiseren.

In tegenstelling tot deze top-down benadering biedt het landschap als principe een directe weergave van de wijze waarop de gebruiker interageert met zijn context. Als holistisch en dynamisch concept toont het landschap de samenhang van de verschillende onderdelen van de leefomgeving, want het verenigt de interacties en representaties van alle ruimtegebruikers. Om die reden wordt hier het landschap als medium voor een integrale benadering naar voor geschoven.

Landschap 3x anders bekeken

Het begrip 'landschap' zoals we het hier gebruiken wordt als meerlagig begrepen, meer bepaald op drie verschillende manieren. Eerst en vooral als systeem: het landschap moet hier worden beschouwd als een omgeving met eigen wetmatigheden. Ten tweede als beleving: het landschap functioneert als een beeld. Ten slotte als instrument: het landschap is een inzetbaar en actief begrip.

Landschap als systeem...

Een landschap vormt een (eco)systeem waarin de onderdelen een functie voor elkaar hebben, waarin zich processen

afspelen en waarin de mens in veel gevallen bovendien een belangrijke rol speelt. Enerzijds brengt de mens door de omgeving te gebruiken – bedoeld of onbedoeld – in die omgeving veranderingen aan. Anderzijds oefenen deze veranderingen op hun beurt – direct of indirect – invloed uit op het menselijk bestaan. Elk landschap verwijst naar die noodzakelijke samenhang van de dingen en vormt zo een belangrijk aanknopingspunt voor de stedenbouw en de ruimtelijke planning.

Landschap als beleving...

Het landschap als systeem kan ook zonder de gebruikers bestaan. In historisch en etymologische perspectief kan een

landschap echter ook worden begrepen als een representatie, een door de mens geconstrueerd beeld waarmee hij zijn omgeving en de samenhang ervan interpreteert. Op die manier is er naast het landschap als een fysiek gegeven – een 'ruimte', een 'grondgebied' of een 'omgeving' – ook aandacht voor de zintuiglijke ervaring en de interpretatie ervan, de beleving. Die beleving biedt voor de stedenbouw en de ruimtelijke planning een houvast, zowel voor de analyse als voor de visie en het ontwerp van een bepaald gebied. Vanuit dit opzicht vormt landschap voor de ruimtelijke planning en stedenbouw een idee, een cultureel object of een verhaal waarvan de betekenis verandert in relatie tot de gebruiker.

Landschap als instrument...

Het landschap bezit intrinsieke eigenschappen als 'ontmoetingsplek' van verschillende visies en interpretaties door diverse actoren en gebruikers omdat het de eigenschap heeft tegengestelde visies in zich op te nemen. Ondanks mogelijke conflicten die hierbij zouden opduiken, draagt het landschap toch de mogelijkheid in zich om tot een uitwisseling te komen en conflicten te laten 'oplossen'. In deze eigenschap ligt de potentie van het landschap als instrument te worden ingezet om probleemstellend te werken en door te onderhandelen tot ruimtelijke oplossingen te komen.

Het landschap: heel veel waard

Cultuurwaarde

Een landschap heeft cultuurwaarde omdat het het actuele debat stimuleert, van historische betekenis is, erfgoed opneemt in een eigentijds kader of zich inschrijft als drager of generator van cultuur binnen een lokale of bovenlokale samenleving. Sommige landschappen helpen ons gebeurtenissen uit het verleden te herdenken, te herinneren of te leren kennen. Andere landschappen zijn waardevol omdat ze een geslaagde uitdrukking zijn van het hedendaagse culturele klimaat. De cultuurwaarde draagt bij tot het collectief geheugen

en toont aspecten van zowel het collectief bewustzijn als het collectief onderbewustzijn. De cultuurwaarde van een landschap hangt samen met de getuigenis die ze biedt van de verhalen en opvattingen die over bepaalde gebieden bestaan, en van historische gebeurtenissen zoals bezettingen of oorlogen, de aanleg van infrastructuur, het optrekken van gebouwen, het landbouwbeleid, de technologie en dit op zeer verschillende schaalniveaus die mekaar beïnvloeden.

Belevingswaarde

De belevingswaarde wordt bepaald door de mate waarin een landschap door de mens wordt ervaren. Voor een landschap slaat dit zowel op de constructie van een subjectief

beeld, de samenstelling van het 'zicht' als op de ervaring van de landschappelijke ruimte. De belevingswaarde is een combinatie van objectieve kwaliteiten en van persoonlijke ervaringen. Behalve over visuele beleving gaat het ook over auditieve en andere zintuiglijke ervaringen, over wat aangenaam of onaangenaam overkomt. Bij de belevingswaarde komen vooral twee vragen aan bod: hoe komt het landschap over als een beeld bij de gebruiker, en hoe ervaart de gebruiker zijn eigen beweging in het landschap en de transformatie van het landschap zelf?

Locuswaarde

De locuswaarde van een plek is de waarde die deze plek bezit op basis van haar

intrinsieke, grondgebonden structuren ongeacht de esthetische, culturele, functionele of sociaaleconomische waarde ervan. Ze verwijst naar de ruimtelijke structuur. De locuswaarde van een landschap krijgt op tweërlei wijze inhoud: het is enerzijds de manier waarop en de mate waarin de waarde van een plek door de landschappelijke structuur wordt bepaald en belang krijgt; het is anderzijds de manier waarop en de mate waarin een plek de gebouwde en/of landschappelijke structuur ondersteunt en/of betekenis geeft. De locuswaarde verwijst dus zowel naar aanwezige morfologische, topografische, geologische of biologische structuren als naar stedenbouwkundige, agrarische of infrastructurele ingrepen.

Het is duidelijk dat de locuswaarde op alle schaalniveaus bestaat.

Gebruikswaarde

De gebruikswaarde van een plek heeft betrekking op de mate waarin ze voor de mens een drager vormt voor activiteiten en de mate waarin ze die dragende rol goed of minder goed kan vervullen. De gebruikswaarde analyseert dus op de eerste plaats de kracht van de plek als drager voor een specifiek gebruik.

De draagkracht van een plek is drieërlei:

- 1) de functionele draagkracht verwijzend naar het al dan niet mogelijk samengaan van activiteiten, infrastructuur, functionele programma's, etc.;

- 2) de ecologische draagkracht in termen van milieueffecten, waterhuishouding en ecologisch (on)evenwicht;

- 3) de sociaaleconomische draagkracht verwijzend naar de overeenstemming tussen overheden, economische actoren en bevolking wat betreft tewerkstelling, sociale vermenging, etc.

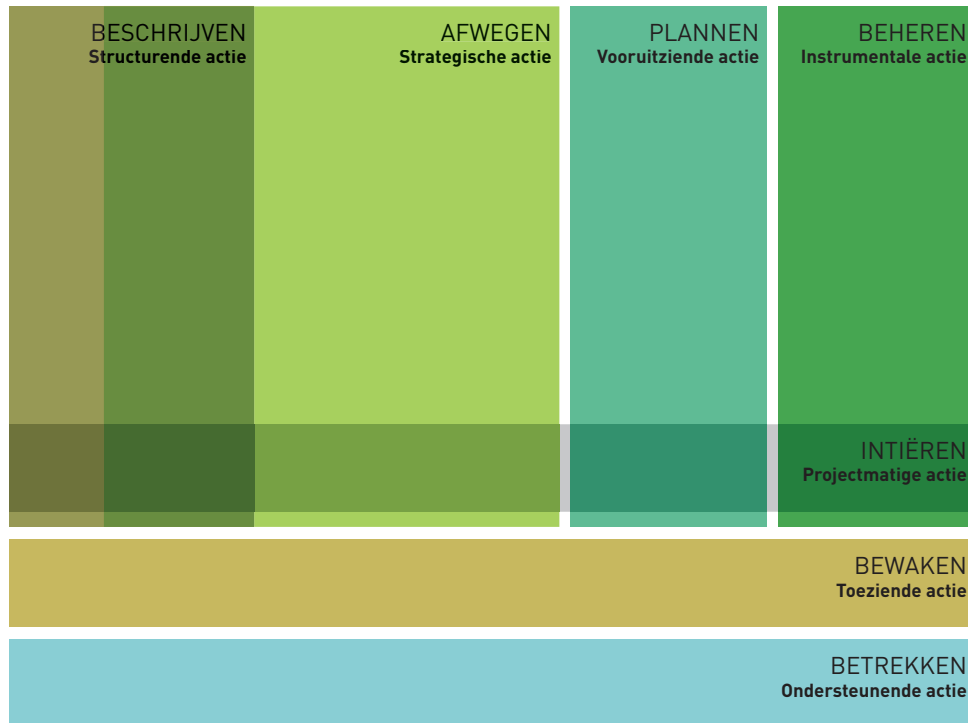
Een hoge gebruikswaarde wijst op een evenwichtige inpassing van activiteiten ten opzichte van de aanwezige draagkracht. Een lage gebruikswaarde wijst op een onevenwicht.

De activiteiten van het beleidskader

'Beschrijven' is structurerend. Het maakt het gebied inzichtelijk en geeft structuur aan de verschillende waarden die in het gebied kunnen worden onderkend. 'Afwegen' is strategisch omdat het het samenspel van de waarden evalueert op zijn potenties en prioriteiten stelt. Beschrijven en afwegen zijn sterk op elkaar betrokken. 'Plannen' is vooruitziend. Het biedt een overzicht van de prioriteiten voor het gebied naar de toekomst toe. Om te 'beheren' worden instrumenten ingezet en eventueel ontwikkeld die ervoor zorgen dat de geïntegreerde aanpak continuïteit krijgt. 'Bewaken' ziet vanop een afstand

toe en evalueert. 'Betrekken' is bedoeld om zoveel mogelijk belanghebbenden te integreren in de ideevorming en de besluitvorming van het hele beleidskader te ondersteunen. 'Initiëren' staat voor een punctuele projectmatige activiteit die projecten opzet in het gebied. Deze interageren noodgedwongen sterk met andere activiteiten als beschrijven, afwegen, plannen en beheren.

De eerste vijf activiteiten refereren naar gangbare bestuurlijke activiteiten van het ruimtelijk beleid. De mate waarin ze meer of minder aan bod komen en de manier waarop bepaalde bestuurlijke actoren betrokken zijn, wisselen soms sterk af van de ene beleidssituatie tot de andere.

Twee activiteiten, namelijk bewaken en betrekken, vragen een permanente organisatie, waar elk beleidskader doorlopend aandacht aan zou moeten besteden. Initiëren slaat op het bewust activeren van één of meerdere activiteiten binnen het beleidskader op het moment dat punctuele projecten worden opgezet. Het treedt in werking om projectmatige ruimtelijke ontwikkelingen op een geïntegreerde manier te kunnen aanpakken.

De Europese Landschapsconventie

'Landschap' is één van die courant gebruikte woorden in onze taal waarvan de inhoud nogal varieert. De Europese Landschapsconventie (Firenze, 2000) is een verdrag van de Raad van Europa en het eerste internationale verdrag waar het thema landschap integraal behandeld wordt.

Landschap wordt in de Europese landschapsconventie gedefinieerd als 'an area, as perceived by people, whose character is the result of the action and

interaction of natural and/or human factor' (Council of Europe, 2000). Er wordt nadrukkelijk aangegeven (art. 2) dat het verdrag van toepassing is op het gehele grondgebied van de betrokken lidstaat en op alle landschappen: 'natuurlijke, rurale, stedelijke en perifere stedelijke gebieden', en ook op 'landgebieden, binnenwateren en mariene gebieden'. Dit impliceert dat niet alleen landschappen die als zeer waardevol beschouwd kunnen worden onder de conventie vallen, maar ook alledaagse ('ordinaire') en aangetaste landschappen.

Voor België trad de Europese Landschapsconventie in werking op 1 februari 2005. Hiermee heeft België zich geëngageerd om het landschap te integreren in alle domeinen van het beleid met rechtstreekse of onrechtstreekse gevolgen voor het landschap (art. 5d). De conventie is niet louter gericht op bescherming, maar zet ook sterk in op de toekomstgerichte maatregelen om landschappen te verbeteren, te herstellen of te creëren. (art. 1). Aangezien het een kaderconventie betreft, dient België zelf de nodige plannen en instrumenten

UYTTENHOVE P. & VAN DAMME, S. i.s.m. denktank Landschap 2012, [Het landschap: van draagkracht tot draagvlak], i.o.v. Provinciebestuur West-Vlaanderen.

